
Het vervloekte teveel: Bataille en de economie van overvloed

Karim Benammar

Georges Bataille koos als motto voor zijn werk *La Part Maudite* (*Het Vervloekte Deel*, in het Engels vertaald als *The Accursed Share*) de spreuk van William Blake: “exuberance is beauty”. *La Part Maudite* gaat over het teveel aan energie dat het menselijke leven karakteriseert, en hoe dit teveel gespendeerd moet worden. Bataille zag het als een boek over politieke economie, hoewel hij in het voorwoord toegeeft dat de stijl van het werk, zoals blijkt uit de mysterieuze zin “de seksuele daad is in de tijd wat de tijger in de ruimte is” (PM 51, AS 12) nou niet bepaald de stijl van economen is.

Het teveel als vervloekt deel

Volgens Bataille is het bijzondere aan onze zon niet de fenomenale productie van energie, maar het enorme verlies van energie. Dit verlies kenmerkt de essentie van het leven. De energie van de zon staat aan de basis van alle biologische diversiteit, de evolutie van steeds ingewikkeldere diersoorten, met de mens als evolutionair hoogtepunt. Mineralen, planten, dieren, alles wat leeft, alle energie die door de mens gebruikt wordt is oorspronkelijk zonne-energie. De excessieve energieën van de zon maken het leven op aarde mogelijk, en zorgen ervoor dat een organisme altijd meer energie krijgt dan het nodig heeft om te overleven. Bataille beschrijft deze overvloed aan zonne-energie als een excessieve uitgave (*dépense*) wiens belangrijkste eigenschap verlies (*perte*) is. Het leven op aarde, en het menselijke bestaan in het bijzonder, zijn in essentie niets anders dan het constante verlies van de energie die gratis aangeleverd wordt door de zon. Het excès van de zonne-energie heeft groei, verandering, en evolutie mogelijk gemaakt. Zonder deze excessieve energie zou de mens een weerloos dier geweest zijn, dat al in een vroeg stadium uitgestorven zou zijn.

De mens heeft altijd veel meer energie dan nodig is om te overleven en zich voort te planten. De basisbehoeften van eten, onderdak en warmte kunnen vrij gemakkelijk bevredigd worden,

hoewel de mate waarin dit gebeurd natuurlijk afhankelijk is van fysieke omstandigheden, klimaat en sociale organisatie. Maar er is altijd veel minder energie nodig om een organisme in leven te houden dan dit organisme zelf kan produceren. Dit levert “aanzienlijke overschotten” (*excedents appreciables*) op, die gependeed moeten worden. Bataille noemt dit overschot het vervloekte deel (*la part maudite*), omdat het gependeed moet worden, en niet eindeloos opgekropt of opgespaard kan worden. Deze excessieve energieën moeten gependeed worden in fysieke activiteiten, in artistieke creatie, door luxueuze en somptueuze uitgaven, door seksuele activiteit, of door oorlog. Dit extra deel is vervloekt omdat het compleet gependeed moet worden, hetzij op een creatieve, speelse en vreugdevolle manier, of in de destructie van verwoesting en oorlog.

Het teveel kan dus worden opgebruikt door fysieke activiteit, door kunst, door nieuwsgierigheid en onderzoek, of in seks. Het spenderen van deze excessieve energie moet begrepen worden in de zin van Nietzsche's Grote Gezondheid: ik voel me goed, ik voel me gezond, ik voel de excessieve energie dat ik leef, de energie die ik door al mijn activiteiten verkwist. Deze excessieve energie ervaren we direct als de energieën van wat het betekend een levend wezen te zijn. Kunst is een andere manier om het teveel aan menselijke energie uit te geven. Door te creëren leeft de kunstenaar haar leven als een gave, zowel in de zin van talent als van het doorgeven van een bovenmenselijke energie. Kunst is een gift van het teveel, is uitgave en verlies, een energielading die zich door het gecreëerde kunstwerk en het leven van de kunstenaar verspreidt. Wetenschappelijk en technologische vooruitgang en de drang deze te verwezenlijken, vinden ook hun oorsprong in het teveel dat zich als nieuwsgierigheid manifesteert. De grote schare aan producten die we hebben uitgevonden en ontwikkeld zijn een uitdrukking van de ongeremde creativiteit van de menselijke geest. Het teveel wordt ook besteed en vernietigd in libido en niet-reproductieve seksuele energie, in de speelsheid van de erotische kunsten, waar de energie verloren gaat aan genot. Dit is de betekenis van de zin dat de seksuele daad in de tijd is wat de tijger in de ruimte is. Seks is het verkwisten van energie in de tijd, terwijl de tijger - als carnivoor roofdier aan de top van de voedselketen- een enorme verkwisting van dierlijk leven belichaamt. Bataille's concept van uitgave en verlies heeft niet alleen de structuur van de kosmologische oerknal waaruit ons heelal geschapen werd, maar ook de structuur van de mannelijke ejaculatie. Onze zon die zichzelf leegbrandt, en alle energie

die wij als levende wezens uitgeven, zijn maar een minuscuul onderdeel van de energie die in de oorspronkelijke oerknal vrijkwam.

Het uitgeven en verliezen van het teveel aan energie gebeurt zowel op het niveau van het individu als op een gemeenschappelijke schaal. Elke maatschappij kiest een vorm om het teveel aan energie die de groep voortbrengt te besteden. In de historische analyse die volgt op de theoretische introductie in *La Part Maudite* laat Bataille zien hoe culturen omgegaan zijn met het probleem van het teveel, het vervloekte deel. In de offercultuur van de Azteken werd het teveel opgeofferd in rituele terugbetaling aan de zonnegod, de oorsprong van alle energie. Het teveel kan ook naar buiten worden gericht, door een expansiecultuur die alle extra middelen inzet voor verovering, zoals Bataille de Islamitische verspreiding van de 7^e eeuw kenmerkt. Als tegenpool van deze gewelddadige expansiedrift geeft Bataille de religieuze Tibetaanse maatschappij, waar het teveel gebruikt wordt om een omvangrijk systeem van monniken te bekostigen en te onderhouden. Als we de energieën van culturen op deze manier analyseren kunnen we ook met andere voorbeelden komen: de bouw van de piramides, die het werk van hele bevolkingen opslokten, de expansiedrift van het Romeinse Rijk, de verwoestingdrang van de Mongolen, of de ontdekkingsreizen en veroveringen van de koloniale Europese machten. Onze huidige oplossing voor het probleem van het teveel is de ongeremde consumptie van goederen die we in een zichzelf steeds versnellend tempo produceren.

Het teveel, de excessieve energieën van het leven moeten gependend worden: dit gebeurt altijd door verlies en vernietiging. Daarom noemt Bataille dit teveel "het vervloekte deel". Fysieke activiteit, kunst, creatie en seks zijn manieren die de cultuur en maatschappij ten goede komen en dragen als zodanig bij aan de evolutie van de mens. Maar oorlog, de enorme verwoesting van menselijke levens, materieel, en beschaving, is ook een vernietiging van het teveel. De oorlogen die onze geschiedenis ontsieren zijn periodieke orgieën die grote delen van wat eerder opgebouwd was vernietigen. Oorlog kan gezien worden als een rituele manier om het geaccumuleerde economische en menselijk kapitaal te vernietigen. De loopgravenoorlog van de eerste wereldoorlog is een goed voorbeeld hiervan: een conflict zonder ideologische basis, waar golven van jonge levens de dood ingejaagd werden voor een zinloze winst van een paar meter territorium.

Bataille ziet de *potlach* van de indianenstammen uit het Noordwesten van Amerika als het embleem van de somptueuze destructie van goederen. De potlach is een strijd om eer tussen opperhoofden. In deze strijd worden de waardevolste goederen zoals kano's vernietigd. Soms worden ook slaven geofferd. Hoe prachtiger en omvattender de vernietiging van het ene opperhoofd, hoe groter het ereantwoord van het andere opperhoofd moet zijn. Deze ruïneuze manier om rijkdom te vernietigen kan men terugzien in de enorme sommen die in bepaalde culturen uitgegeven worden aan de wedijver bij huwelijksfeesten. Het teveel van energie wordt ook ervaren in het excessieve, overdonderende gevoel van het leven zelf, in de jubelende, uitbundige viering van de energieën van het nu in leven zijn. Vuurwerk, het carnaval, en de somptueuze excessen van parades zijn ook uitdrukkingen van een gevoel van rijkdom die de economische calculatie van nut en voordeel overstijgen. Ons teveel is verdoemd omdat we het besteden moeten. We kunnen de wijze van deze besteding en uitgave, van verlies en vernietiging kiezen, maar we kunnen niet ontsnappen aan de wet van de vernietiging van het teveel.

De verkwisting van consumptie

Bataille maakt in zijn studie over de vernietiging van het teveel een onderscheid tussen wat nuttig (*utile*) en nutteloos (*inutile*) is, en roemt juist de vernietiging van het teveel door het nutteloze. De economische studie van de mens richt zich op wat nut heeft, op de bevrediging van de meetbare behoeftes van de mens. Het nuttige is tegenovergesteld aan verkwisting en de somptueuze vernietiging van goederen. Het oppoten en opsparen van energie, middelen en geld kenmerken de mentaliteit van schaarste en gebrek, van nooit genoeg hebben en altijd meer willen. De oude beschavingen lieten tempels achter, en gebruikten hun teveel voor het heilige. In onze profane tijd en onze ontwikkelde welvaartmaatschappijen wordt het enorme overschot aan energie gebruikt om datgene te consumeren, wat we zo koortsachtig produceren. We creëren een evenbeeld van onszelf in de rijkdom van persoonlijke bezittingen.

Bataille onderstreept het schrille contrast tussen de somptueuze uitgaven van de heersers van weleer die door overdaad gekenmerkt werden, en de mentaliteit van de bourgeois die alles berekend en juist zijn kleinzieligheid ten toon spreidt. Het klassieke beeld van de economische theorie is dat het opsparen van middelen en het opnieuw investeren kan plaatsvinden door

het kunnen uitstellen van de bevrediging van behoeftes. Max Weber heeft geanalyseerd hoe dit verbonden is met de groei van de protestantse ethiek. Geld als universeel ruilmiddel kan inderdaad eindeloos worden vermeerderd, in tegenstelling tot middelen die bederven. Het klassieke beeld dat geïnvesteerd geld zich vermenigvuldigt en dat degene die nu van zijn centen geniet al deze toekomstige rijkdommen eveneens vernietigt, is beroemd gemaakt door Benjamin Franklin (geciteerd door Bataille in PM 162-3; AS 126). Het sparen, investeren, en accumuleren van financiële middelen zorgen inderdaad voor uitstel van de vernietiging van het teveel, maar kunnen niet verijdelen dat deze vernietiging uiteindelijk plaats moet vinden.

In zijn beginfase gebruikte ons kapitalistisch systeem de uitgave van menselijk energie in arbeid voor het creëren van een industrieel complex dat producten ging vervaardigen. Deze werden uiteindelijk als consumptie vernietigd. Maar dit veranderde naarmate het systeem efficiënter werkte en de basisbehoeftes van de bevolking bevredigd werden. De econoom John Kenneth Galbraith merkte in *The Affluent Society* al op dat vroeger de productie om in basisbehoeften te voorzien het uitgangspunt was. Nu doet zich echter het tegenovergestelde probleem voor. Men moet steeds exotischere smaken ontwikkelen en onnodige producten creëren om de productie op peil en mensen aan het werk te houden. Daarom hebben we ook reclame, die ons datgene wat we niet echt nodig hebben door psychologische manipulatie aan kan smeren.

De econoom John Maynard Keynes beschrijft ook een economie van overvloed. In zijn artikel *De economische mogelijkheden voor onze kleinkinderen* (*Economic possibilities for our grandchildren*) uit 1930, probeert hij zich de wereld honderd jaar na dato voor te stellen. Keynes denkt, in het geval van Groot-Brittannië tenminste, dat het *economische* probleem van de mensheid opgelost zal zijn door technische innovatie en doorlopende beleggingen, en dat iedereen zal delen in de welvaart. De nieuwe uitdaging voor de economie is dan niet meer het oplossen van een schaarste aan goederen, maar het bewaren van het evenwicht tussen de steeds efficiëntere productie en consumptie. En als het economische probleem echt opgelost is, als iedereen in zijn behoeftes voorzien is door de welvaart van productie, dan moeten we bedenken wat we met al onze vrije tijd, in andere woorden met ons leven, gaan doen. Economische theorieën kunnen wel beschrijven hoe we goederen het beste kunnen produceren, maar kunnen ons niet vertellen waarom we dit allemaal doen. Voor deze vraag

heeft de mensheid nog geen oplossing gevonden, aldus Keynes, maar deze zal ook in het genieten van het leven en de verkwisting van energieën liggen. We zullen een menswaardig bestaan moeten creëren dat niet meer op productie en werk gebaseerd is, een mens voor de toekomst die niet alleen een gewillige consument is van alles wat de productie-economie steeds weer uitvindt.

In het kapitalisme aan het begin van de 21ste eeuw is het niet meer mogelijk een onderscheid te maken tussen het nuttige en het overbodige in onze consumptie (Goux, p. 208). Onze primaire levensbehoeftes kunnen vrij eenvoudig bevredigd worden, maar we hebben steeds de vragen van een economie van overvloed vooruit kunnen schuiven door nieuwe behoeftes uit te vinden en daarmee nieuwe schaarste te creëren. Onze economie wordt in een wankel evenwicht gehouden en onze welvaart wordt paradoxaal verzekerd door onze luxueuze uitgaven, door een somptueuze consumptie die niet als zodanig ervaren wordt. De industriële en technologische revoluties hebben ons ongekende welvaart en controle over de natuur gebracht, maar we ondergaan onze economische realiteit nog steeds als een gevecht voor schaarse goederen. We ervaren zelfs de natuurlijke wereld als een plaats van schaarste, waar niet genoeg grondstoffen voor onze productiedrang te vinden zijn. Het tragische is dat we het milieu opofferen aan onze productiedrang, niet eens uit noodzaak maar meer uit onmacht en hebzucht. Het is absurd om in deze tijden van welvaart, waarin we steeds meer nutteloze dingen produceren, een constante retoriek van schaarste aan te houden. Ironisch genoeg worden tegelijkertijd andere overvloedige aspecten van het leven, zoals puur wetenschappelijk onderzoek, kunst en vrije tijd, steeds meer gezien als een teveel dat onze maatschappij zich niet meer kan veroorloven. We spenderen ons enorme teveel, vele malen vermenigvuldigd door technologische efficiëntie, in het steeds sneller consumeren van veelal overbodige producten. Dit is het antwoord dat onze wereldcultuur met de overwinning van het kapitalisme geeft op Bataille's wet van het teveel. Wij verkwisten het vervloekte deel in massaconsumptie.

Het leven als gift

Bataille zag zijn analyse van het teveel in *La Part Maudite* als een economische studie. Hij maakte een belangrijk onderscheid tussen een beperkte economie van goederen, diensten, en

financiële waarden, en een algemene economie die alle energieën omvat die mensen gebruiken en produceren. De studie van beperkte economie houdt zich alleen bezig met de dingen die we kunnen meten, en volgt de economische wetten van vraag en aanbod, van toekenning van waarde gebaseerd op de relatieve schaarste van een goed. De algemene economie omschrijft daarentegen het onnoemelijke teveel dat door de zon gegeven wordt, alle energieën die wij tot onszelf nemen en die wij weer kunnen spenderen. De beperkte economie is maar een deel van deze algemene economie die door de wet van teveel gekenmerkt wordt, door het vervloekte deel dat door de mensen vernietigd moet worden. Bataille's belangrijkste inzicht is dat het fundamentele menselijke probleem niet het probleem van schaarste is maar bestaat uit het probleem van het uitgeven van het teveel aan energie.

Ons leven zelf, al onze ervaringen, genot en pijn, het groei- en verouderingsproces van een mens, kunnen niet door een beperkte economische dynamiek beschreven worden. Het gevoel van het teveel aan energie dat door onze aderen stroomt, in onze spieren, hersenen en het hart, het genot van het leren en het creëren, van vriendschappen en liefde, de emoties van vreugde of verdriet die ons overspoelen, overtuigen ons dat het leven het spenderen van deze excessieve energie is. Onze levens zelf zijn excessieve giften. De natuurlijke wereld, waarvan wij een onderdeel zijn, is een gift die niet terugbetaald kan worden, een uitbundige viering van een teveel aan zonne-energie. Het leven is niet een ruil of terugbetaling voor iets anders, geen dividend van een investering. De zon is volgens Bataille de primaire radicale gift die alle andere giften mogelijk maakt. De fundamentele essentie van het heelal is een onnoembaar teveel dat constant gegeven wordt en eindeloos gespendeerd moet worden.

Dr. Karim Benammar (1966) is filosoof en programmaontwikkelaar bij de Internationale School voor Wijsbegeerte in Leusden. Van 1996 tot 2002 was hij universitair hoofddocent filosofie en cultuurwetenschappen aan de Universiteit van Kobe, Japan, en van 2003 tot 2007 lector Reflectie op het handelen aan de Hogeschool van Amsterdam. Hij is auteur van Overvloed (Veen Magazines, 2005).

Bibliografie

Achterhuis, Hans

Het Rijk van de Schaarste - van Thomas Hobbes tot Michel Foucault, (Baarn: Ambo, 1988).

Bataille, Georges

La Part Maudite, (Paris: Editions de Minuit, 1949/1967)

Œuvres Completes, (Paris: Gallimard)

The Accursed Share vol I, trans. Robert Hurley (New York: Zone Books, 1991)

The Accursed Share vol II & III, trans. Robert Hurley (New York: Zone Books, 1991)

Visions of Exces, trans. & ed. Allan Stoekl (Minneapolis: U. of Minnesota P., 1985)

Baudrillard, Jean

La Société de Consommation (Paris: Denoël, 1970)

The Consumer Society: Myths and Structures (London: Sage Publications, 1999)

Galbraith, John Kenneth

The Affluent Society (Boston: Houghton Mifflin, 1958)

Goux, Jean-Joseph

“General economics and postmodern capitalism”, in Fred Botting and Scott Wilson, eds, *Bataille: a Critical Reader* (Oxford: Blackwell, 1998), pp. 196-213.

Kallenberg, Freek

“De totale economie” lezing voor de vrijdenkersvereniging “De Vrije Gedachte”, Alkmaar, 14 juni 1998, <http://www.xs4all.nl/~robbsch/140698te.htm>

Keynes, John Maynard

Essays in Persuasion (New York, W. W. Norton, 1963)

Vuyk, Kees

Het menselijk teveel – over de kunst van het leven en de waarde van de kunst (Kampen: Klement, 2002)

Weber, Max

The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism (London: Routledge, 1930)